

УДК 355.01

І.Д. Денисенко

ВІЙНИ ХХІ СТОРІЧЧЯ: У ПОШУКАХ СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначається перспективна стратегія дослідження проблемного поля сучасних воєнних зіткнень у контексті розгляду найбільш відомих варіантів інтерпретацій природи й змісту війни, запропонованих провідними представниками системи соціально-політичних знань. Акцент робиться на аналізі теоретичних пропозицій Р. Арона, М. Кревельда, К. Райта, К. Шмітта, В. Слипченка.

Ключові слова: *конфлікт, збройний конфлікт, війна, партизанська війна, тринітарна війна, нетринітарна війна, гібридна війна.*

Определяется перспективная стратегия исследования проблемного поля современных военных столкновений в контексте рассмотрения наиболее известных вариантов интерпретаций природы и содержания войны, предложенных ведущими представителями системы социально-политических знаний. Акцент делается на анализе теоретических предложений Р. Арона, М. ван Кревельда, К. Райта, К. Шмитта, В. Слипченко.

Ключевые слова: *конфликт, вооруженный конфликт, война, партизанская война, тринитарная война, нетринитарная война, гибридная война.*

Perspective strategy of research of a problem field of modern military collisions in a context of consideration of the most known variants of interpretations of the nature and the maintenance of the war, offered by leading representatives of system of sociopolitical knowledge is determined. The accent becomes on the analysis of theoretical offers of R. Aron, M. van Creveld, Q. Wright, K. Schmitt, V. Slipchenko.

Key words: *the conflict, a confrontation, war, guerrilla war, classical war, nonclassical war, hybrid war.*

Постановка проблеми. Аналіз сучасної західної та вітчизняної соціально-політичної літератури свідчить, що проблемне поле війни є одним з найбільш актуальних предметів досліджень і активних дискусій серед провідних представників системи соціально-гуманітарних знань.

Насамперед, дослідників цікавлять зміни, які відбулися із природою й характером цього феномена в контексті трансформацій самої соціальної реальності (становлення інформаційного суспільства, активізація терористичної діяльності, подальший розвиток науково-технічних технологій).

Аналіз актуальних досліджень. Саме цим аспектам проблемного поля сучасного збройного конфлікту присвячені публікації В. Слипченка «Війни шостого покоління. Зброя й воєнне мистецтво майбутнього» (2002), М. ван Кревельда «Трансформація війни» (2005), Е. і Х. Тоффлера «Війна й антивійна: Що таке війна і як з нею боротися. Як вижити на початку XXI століття» (2005), Г. Люткене «Деякі нововведення в інтерпретації війни на Заході» (2010) і т. ін.

Слід також зазначити, що в останні два роки, як серед представників західного наукового співтовариства, так і пострадянського простору, зростає кількість досліджень, зорієнтованих на вивчення так званих «нових форм конфліктної взаємодії з використанням різних видів озброєння» як «терористична війна», «партизанська війна» і «гібридна війна» [див., напр., 2; 6].

Виходячи із цього **мета статті** – спроба визначити стратегію дослідження проблемного поля сучасних воєнних зіткнень у контексті розгляду найбільш відомих варіантів інтерпретацій природи й змісту війни, запропонованих представниками системи соціально-політичних знань.

Виклад основного матеріалу. Найбільш часто в соціально-політичних публікаціях на військову тематику увага звертається на інтерпретації й класифікації війн, запропоновані К. Райтом, К. Шміттом, Р. Ароном і М. ван Кревельдом [див., напр., 4].

Цей факт можна легко пояснити, якщо згадати, що в дослідженнях саме цих полемологів особлива увага акцентується на можливостях зміни характеру воєнних зіткнень, швидкості даних трансформацій і ймовірних причин, що активізують останні процеси.

Наприклад, К. Райт (інтерпретуючий війну як особливу форму соціальної поведінки, що виникає в певний відрізок часу, коли деякі з існуючих обставин, що безпосередньо впливають на поведінку одиниць взаємодії, повністю виходять із під їхнього контролю) пропонує в системі

причин, що обумовлюють її виникнення виокремлювати чотири групи факторів: технологічні; ідеологічні; соціологічні й психологічні.

За змістом усе різноманіття воєнних конфліктів пропонується підрозділяти на чотири великі типові групи. Перший тип становлять оборонні війни, у процесі яких одні архаїчні держави воюють із іншими тільки для того, щоб захистити свою цілісність. До другого типу відносяться соціальні війни, в умовах яких держави ведуть воєнні дії строго дотримуючись певних правил, не переслідуючи ніяких цілей політичного або економічного характеру. Їхня участь у воєнних діях обумовлена прагненням або помститися за нанесені раніше образи, або знищити представників чужій їм спільноті відповідно до норм своєї культури, або реалізувати свою схильність до постійної участі в ігрових змаганнях. Війни третього типу (економіко-політичні) виникають із метою захоплення території або людських ресурсів і відрізняються високим рівнем стратегічного й тактичного мистецтва. Четверту групу воєнних дій утворюють аристократично-завойовницькі війни, основна мета яких – збереження й підтримка панування військових класів і цілісності створених ними імперій.

Крім того, ще в середині 50-х років ХХ сторіччя цей американський дослідник стверджував, що серед причин, які здатні прискорювати виникнення воєнних зіткнень у сучасних умовах розвитку суспільства, слід розглядати «досягнення науки й техніки, у першу чергу розвиток засобів і технологій глобальної комунікації й транспорту, зростання чисельності населення та рівня знань» [5, с. 385]. При цьому дослідник констатував, що за «таких умов війна схожа на заколот у державі». І далі, «частота виникнення в майбутньому або її інтенсивність не можуть бути розраховані на основі статистики минулого через явно недостатню кількість подібних випадків», «характер війни змінюється зі зростаючою швидкістю» [5, с. 385–386].

У публікаціях К. Шмітта (наприклад, «Теорія партизана. Проміжне зауваження до поняття політичного»), не тільки розглядається виникнення та затвердження в полемології концепту «партизан», але й уточнюються

основні аспекти феномена, позначеного цієї категорією (від причин виникнення до умов стабільного існування / постійного відтворення).

«Сучасна техніка, – підкреслює німецький політолог, – поставляє усе могутніші озброєння й засоби знищення, усе більш досконалі засоби пересування й методи передачі інформації, як для партизанів, так і для регулярного війська, яке з партизанами бореться. У диявольському колі терору й антитерору придушення партизанів часто є тільки відбиттям самої партизанської боротьби» [8].

I, далі, дослідник погоджується з висновками В. Леніна, що «партизанська війна відноситься до методу громадянської війни й стосується, як і все інше, чисто тактичного або стратегічного питання конкретної ситуації. Партизанська війна – це, – як говорить Ленін, – «неминуча форма боротьби», яку використовують без догматизму або задалегідь намічених принципів так само, як повинне користуватися іншими, легальними або нелегальними, мирними або насильницькими, регулярними або нерегулярними засобами й методами, відповідно до ситуації» [8].

K. Шмітт також обґрунтовує, що в перспективі цей соціально-політичний феномен збереже свої основні чотири показники – нерегулярність, підвищену мобільність, інтенсивність політичної ангажованості й телуричний характер, сформовані ще в період його становлення, й які всебічно проявилися в другій половині ХХ сторіччя [8].

Слід зазначити, що деякі представники полемології, у своїх публікаціях, розглядаючи феномен «партизанської війни», затверджують, що в сучасних умовах розвитку суспільства «не тільки критерій ір регулярності починає слабшати й розмиватися, але й політична ангажованість перестає носити той характер, який їй був притаманний раніше» [4, с. 171].

У монографіях Р. Арона «Мир і війна між націями» (1962) і «Мир і війна: теорія міжнародних відносин» (1966) воєнний конфлікт інтерпретується (у контексті міркувань відомого німецького воєнного теоретика К. фон Клаузевіца) як певне зіткнення двох сторін (індивідів, груп,

організацій), що прагнуть до володіння тими самими благами або до досягнення несумісних цілей [1, с. 322].

Таке явище, згідно з висновками Р. Арона, має свої біологічні, психологічні й соціальні засади («коріння»), що своєрідно переплітаються в умовах конкретної соціальної реальності.

У дослідженнях французького політолога пропонується розрізняти:

міждержавні війни, у яких беруть участь політичні утворення, що взаємно визнають існування й законність один одного;

наддержавні або імперські війни, що мають своєю метою (або як наслідок) повне знищення певних учасників зіткнень і створення структурного утворення більш високого порядку;

інфрдержавні або інфраімперські війни, основна мета яких збереження або руйнування якого-небудь політичного утворення – національного або імперського рівня.

Крім того в його роботах містяться й інші класифікації воєнного конфлікту, засновані на природі політичних утворень і історичних ідеях, що персоніфікують воюючі сторони (у результаті виокремлюються феодальні, династичні, національні, колоніальні і т. ін. війни) і на природі використовуваного в зіткненні виду зброї й військового апарата (відповідно пропонується розрізняти біологічні, хімічні, термоядерні, і т. ін. війни).

Воєнні зіткнення також пропонується підрозділяти:

на абсолютні війни, у ході яких повністю нівелюється психологічний момент, а використання фізичної сили стає домінуючим фактором;

на реальні війни, що мають яскраво виражений психологічний характер і чітко окреслені цілі;

на війни, які відповідають рівню можливостей (морального й фізичного характеру) суб'єктів;

на війни, що відповідають змушеній позиції опонентів, займаної ними у зв'язку з необхідністю порушення дипломатичних угод [1, с. 157–176].

У публікаціях М. ван Кревельда сучасний збройний конфлікт пропонується розглядати не як «продовження політики іншими засобами» (у відповідності до тверджень К. фон Клаузевіца), а як «продовження спорту», і не як інструментальний момент, а – цільовий.

«У тому ступені, у якому війна в першу чергу полягає в битві (іншими словами – у тому, щоб добровільно піддавати себе небезпеці), – підкреслює полемолог вона є продовження не політики, а спорту» [3, с. 286]. І, далі, М. ван Кревельд стверджує, що «у певному змісті війна більшою мірою, ніж будь-який інший вид людської діяльності, може мати сенс тільки в тому випадку, якщо вона розглядається не як засіб, а як ціль [3, с. 312], тобто, як реальна мета «культурно обумовленої людської діяльності», у рамках якої організоване насильство обмежене певними правилами.

Усі збройні зіткнення в історії людства пропонується розглядати як війни старого типу («тринітарні», тобто організовані й здійснювані по класичній потрійній схемі «уряд – армія – населення») і війни сучасного типу («нетринітарні»). Для останніх на відміну від традиційних збройних конфліктів характерно:

конфліктні дії низької інтенсивності, сутність яких полягає у пониженні так званого «порогу політичної значущості» з рівня держави до рівня організацій, груп чи приватних осіб, які його складають;

заміна бюрократичних військових організацій на організації, базовані на особистісних і харизматичних факторах, що веде до зникнення існуючих відмінностей між лідерами і очолюваними ними організаціями;

посилення тенденції до цілеспрямованої фізичної ліквідації лідерів сторін конфлікту;

істотна трансформація воєнних звичаїв, які стосуються поводження з рядовими полоненими, пораненими та іншими подібними категоріями;

суттєво змінюються воєнні звичаї, що стосуються

зникнення відмінностей між військовими, що беруть участь у воєнних діях, та представниками цивільного населення, які «спостерігають, сплачують рахунки та страждають»;

повернення практики захоплення мирних жителів (заручників у будь-якій кількості) з метою отримання викупу;

зникнення відмінностей між так званими «лініями фронту» та «тилом»;

нездатність організацій, які беруть участь у конфліктах, контролювати весь територіальний простір їхнього прояву;

пам'ятники культури, твори мистецтва, церкви та інші культові об'єкти, що мають певне символічне значення для однієї зі сторін конфлікту, стають тими предметами, які мають бути знищені у першу чергу;

нівелювання національних кордонів через прагнення одних організацій фізично знищити інші;

виникнення нових правил щодо організації та здійснення воєнних дій і т. ін. [3, с. 287–332].

Що ж стосується досліджень, у яких збройні конфлікти початку XXI сторіччя розглядаються за допомогою концепту «гібридна війна», то, як впливає з результатів аналізу відповідної літератури, це поняття в науковому співтоваристві не одержало ще загальноприйнятого визначення [див., напр., 2; 6].

Наприклад, низка дослідників розглядає «гібридну війну» як:

змішання класичного типу війни з використанням нерегулярних військових формувань;

вид партизанської війни, який поєднує сучасні технології й сучасні методи мобілізації;

основний метод дій в асиметричній війні, що ведеться на трьох вибіркових видах поля бою: серед населення конфліктної зони, населення в тилу та міжнародного співтовариства;

сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих державою дій військового, дипломатичного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей;

реалізація комплексу гібридних погроз різного типу: традиційних, нестандартних, масштабний тероризм, а також підривні дії, у ході яких використовуються різні, нерідко інноваційні технології для протистояння переважаючій військовій силі (наприклад, масовані кібератаки, дії в енергетичній сфері та ін.);

комбінацію партизанської й громадянської війн;

складна комбінація елементів і технік заклоту та тероризму;

сукупність будь-яких дій ворога, який миттєво й злагоджено використовує складну комбінацію дозволеної зброї, партизанської війни, тероризму і злочинної поведінки на полі бою, щоб добитися політичних цілей;

широкий діапазон дій, здійснюваних супротивником з використанням військових і іррегулярних формувань із одночасним залученням цивільних компонентів і т.д. [див., напр., 2; 6].

При розгляді проблемного поля сучасного збройного конфлікту, слід підкреслити специфічну позицію провідного російського військового фахівця В. Слипченка. У його публікаціях «Війна майбутнього» (1999), «Безконтактні війни» (2001) і «Війни шостого покоління. Зброя та воєнне мистецтво майбутнього» (2002) війну будь-якого покоління пропонується розглядати в контексті розвитку ідей К. фон Клаузеца як «складне суспільно-політичне явище, що містить сукупність різних видів боротьби: політичної, дипломатичної, ідеологічної, економічної, збройної, інформаційної, екологічної й ін., – які ведуть між собою держави або суспільні системи [7, с. 4]. При цьому дослідником пропонується й авторська «наукова класифікація поколінь війн, що мали місце у військовій історії». В основу даної класифікації покладений факт революційного перевороту у використанні того або іншого виду озброєння.

Полемологом виділяються війни:

першого покоління – з використанням холодної зброї (списа, стріли, лука, меча); другого покоління – з використанням вогнепальної (гладкостовбурної) зброї; третього покоління – з використанням вогнепальної (нарізної) зброї; четвертого покоління – з використанням автоматичної зброї; п'ятого покоління – з використанням ядерної / термоядерної зброї; шостого покоління – з використанням високоточної зброї.

Слід зазначити, що для обґрунтування змісту війни шостого покоління (безконтактної, майбутньої) В. Слипченко вводить до наукового дискурсу ще один додатковий критерій – «формулу перемоги у війні» Цей показник представлено трьома цільовими настановами:

розгромом збройних сил супротивника (як правило, на його території);
знищенням економічного потенціалу супротивника;
скиненням або заміною політичного ладу супротивника [7, с. 43].

Згідно з його висновками, у безконтактних війнах (на відміну від війн п'яти попередніх поколінь) факт перемоги не асоціюється з досягненням усіх перерахованих вище моментів, а тільки з одним з них – «перемога може бути досягнута тільки в результаті розгрому економіки супротивника» [7, с. 94].

При цьому, В. Слипченко прогнозує істотні зміни в змісті й принципах введення цих нових видів воєнних дій. «Якщо спробувати викласти лише деякі нові принципи військового мистецтва в безконтактних війнах і збройній боротьбі нового покоління, які будуть іти після 2010 року, – пише В. Слипченко, – то їх можна стисло представити в такому виді:

– по-перше, головними в таких війнах будуть спресовані одночасні дії створюваних спеціально для руйнування економіки супротивника розвідувально-ударних бойових систем, основним засобом поразки в яких стануть високоточні засоби різного базування, здатні діяти в межах координат супротивника;

- по-друге, різко зменшиться, а може, зникне взагалі, вплив ядерної зброї на досягнення стратегічних і політичних цілей;
- по-третє, у зв'язку з безконтактним характером війн перестануть бути необхідними угруповання сухопутних військ, сил і засобів, зброя поля бою;
- по-четверте, узгодження зусиль видів збройних сил і родів військ буде здійснюватися по двом взаємопов'язаним, але протилежним напрямкам – діям стратегічних без'ядерних ударних і стратегічних оборонних сил і засобів;
- в-п'ятих, із трьох відомих у минулому (четвертому) поколінні війн елементів бою – вогонь, удар і маневр – збережеться лише удар високоточних сил і засобів, що запускаються із зон, які перебувають за межами координат досяжності засобів поразки, сторони, що обороняється [7, с. 94–95].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Очевидно, що з усіх вище розглянутих варіантів інтерпретації природи й класифікації сучасного збройного конфлікту, найбільш перспективним для подальших досліджень його проблемного поля виглядає пропозиція М. ван Кревельда. Саме його експлікація «нетринітарної» війни (з обґрунтуванням характерних для неї особливостей) дозволяє:

по-перше, об'єднати в цьому виді воєнного конфлікту усі вище перераховані типи / форми збройних зіткнень на всіх рівнях (від локального до глобального) – від партизанської війни до протистояння регулярних армійських підрозділів;

по-друге, розглядати й аналізувати як очікувані й прогнозовані прояви дій конфліктуючих сторін і в терористичних актах, і в партизанському русі, і в політичному, психологічному, інформаційному протистоянні, і т. ін., тобто, у всіх тих аспектах, які характерні для учасників сучасних збройних конфліктів, спостережуваних на різних територіях – від південно-сходу України до північної частини Лівії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арон Р. Мир і війна між націями / Р. Арон ; [пер. з фр.]. — К. : МП «Юніверс», 2000. — 687 с.
2. Горбулин В. «Гибридная война» как ключевой инструмент российской геостратегии реванша [Электронный ресурс] / Владимир Горбулин. — Режим доступа : <http://gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-kak-klyuchevoy-instrument-rossiyskoy-geostrategii-revansha>
3. Кревельд М. Ван. Трансформация войны / М. ван Кревельд ; [пер. с англ.] М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 344 с.
4. Люткен Г. В. Некоторые новшества в интерпретации войны на Западе / Г.В. Люткене // Вестник Военного университета. — 2010. — № 2 (22). — С. 170—174.
5. Райт К. Некоторые размышления о войне и мире / К. Райт // Теория международных отношений: Хрестоматия / [сост., науч. ред. и коммент. П.А. Цыганкова]. — М. : Гардарики, 2002. — С. 384—398.
6. Савин Л. Гибридная война. Об истоках концепции [Электронный ресурс] / Л. Савин. — Режим доступа : http://communitarian.ru/publikacii/setevye_voyny_i_tekhnologii/gibridnaya_voyna_28022015
7. Слипченко В.И. Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего / В. И. Слипченко . — М. : Вече, 2002 . — 382 с.
8. Шмитт К. Теория партизана. Промежуточное замечание к понятию политического [Электронный ресурс] / К. Шмитт. — Режим доступа : http://gosuslugi.kck.ru/documents/10_147/14901